

ÖRTOMTA KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Örtomta församling
Linköpings kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2006*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

ÖRTOMTA KYRKOÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Örtomta församling

Linköpings kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Kulturminneslagen och begravningslagen	2
Kulturhistorisk bedömning	3
Inventeringens uppläggning och rapport	3
Översiktskarta	4
Örtomta kyrkogård	4
Kyrkogårdens omgivning	4
Örtomta kyrka	5
Kyrkogårdens historik	6
Översiktlig beskrivning av vegetation mm – Karta	9
Beskrivning av kyrkogården	10
Beskrivning av enskilda kvarter	16
Kvarter A	16
Kvarter B	17
Kvarter C	19
Kvarter D, K	21
Kvarter E, F, G, H	23
Källor	25
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	26
Förklaring till exempellistan	26
Utvärderingskarta	27
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: "Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om

gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

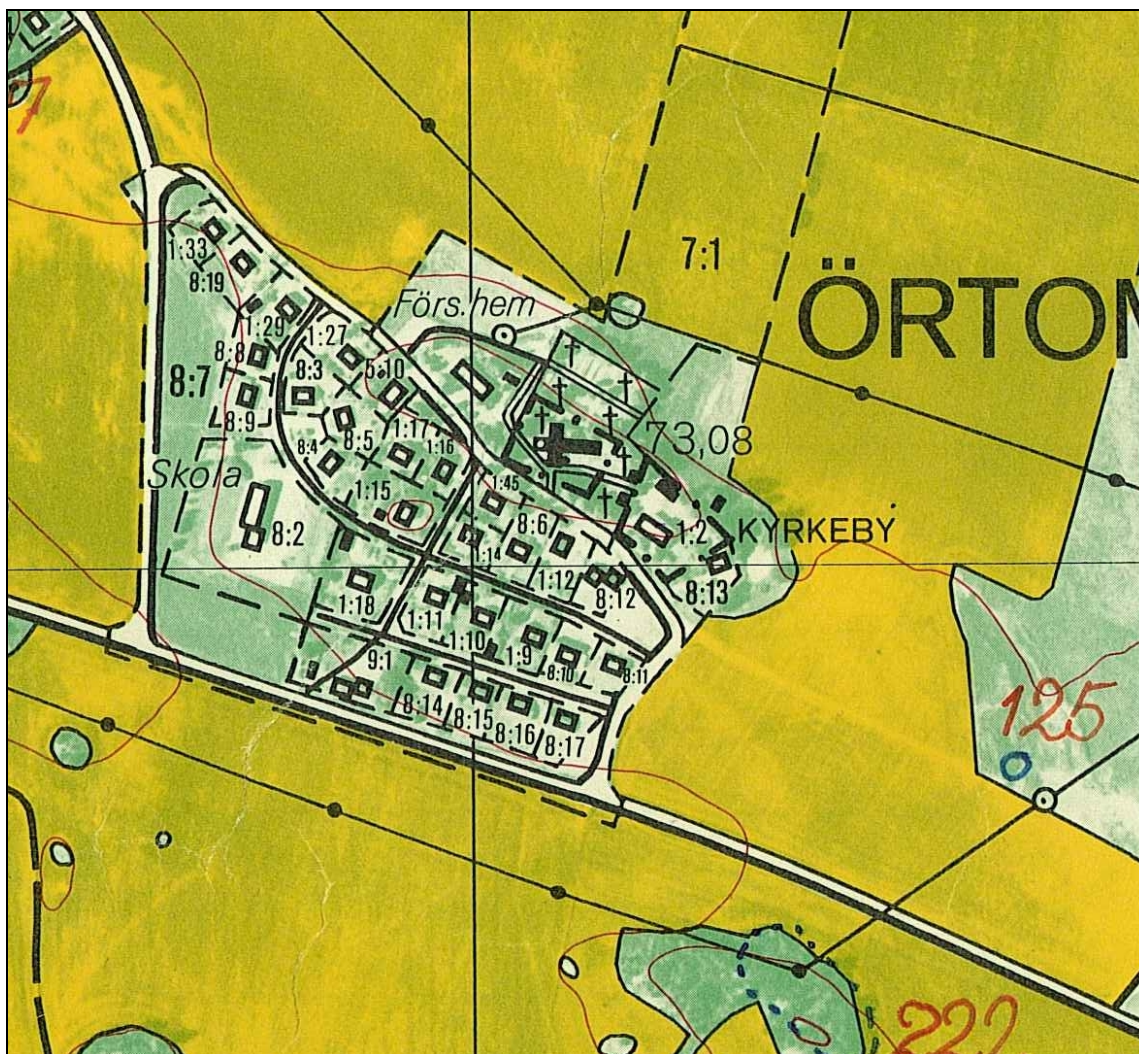
Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Johan Back, Östergötlands läns museum 2006. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 056 51 Örtomta, 1981.

ÖRTOMTA KYRKOGRÅRD

Kyrkan med omgivande kyrkogård ligger i Örtomta samhälle ca 20 kilometer öster om Linköping. Kyrkogården har en rektangulär planform i väst/östlig riktning. Kyrkan ligger på kyrkogårdens nordvästra del och kyrkans långhus är orienterat i öst/väst med koret i öster. Kyrkogården har utvidgats mot norr under 1900-talet.

Kyrkogårdens omgivning

Kyrkan ligger på en markant höjd i det öppna fornlämningsrika sprickdalslandskapet strax norr om den gamla landsvägen från Gistad mot Åtvidaberg. Kyrkomiljön utgörs av en mycket väl sammanhållen bebyggelseenhet. Den äldsta bebyggelsen ligger väster och öster om kyrkan och utgörs av en f d klockaregård respektive en skolmiljö från 1880-talet.

Klockaregården, sedan 1967 församlingshem, är uppförd i mitten av 1700-talet och användes efter 1844 även som folkskola. Kyrkskolan uppfördes 1885 och utgör en mycket välbevarad representant för det sena 1800-talets skolor som uppfördes efter typritningar. Den har idag funktionen som dag- och fritidshem. Öster om kyrkogården finns även en klockbod och ett gravkapell av trä. I samhällets sydvästra del finns en del bebyggelse från början av 1900-talet. Den f d prästgården ligger vid Skravestad, ca 1,5 kilometer väster om kyrkan.

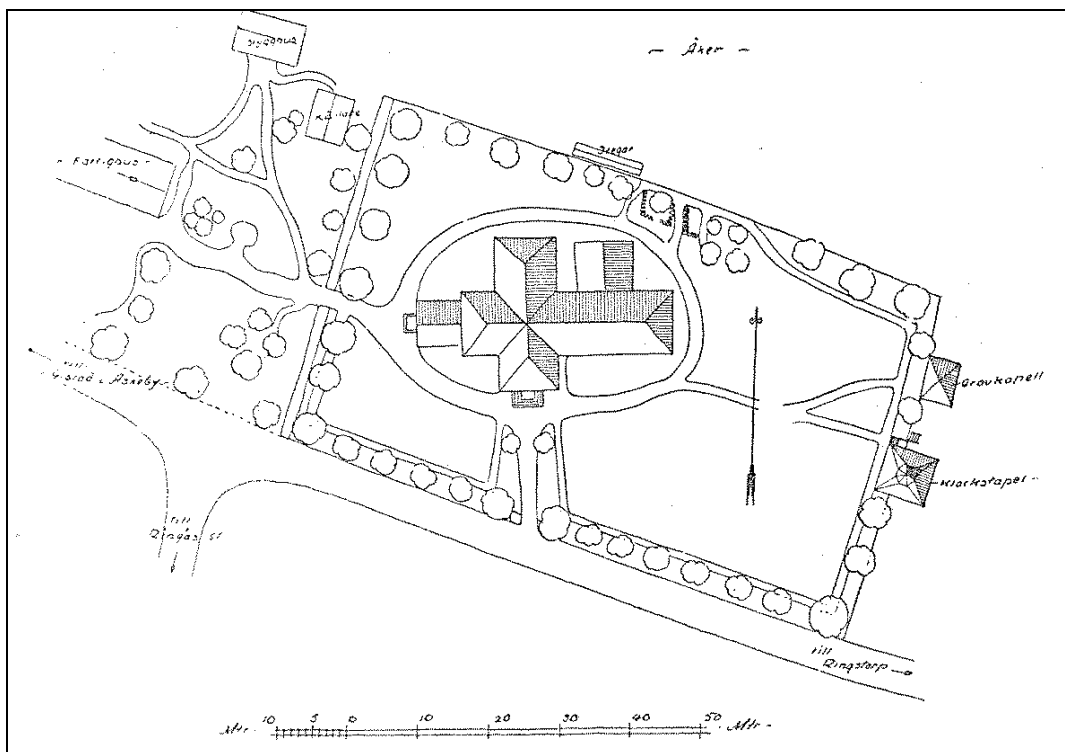
Utsnitt ut häradsekonomska kartan 1868-77, Ekenäs.

Örtomta kyrka

Örtomta är en medeltida socken. Kyrkan uppfördes av sten under 1100-talets andra hälft med rektangulärt långhus med ett smalare kor och torn i väster. Kyrkan försågs med korsarmar på 1200-talet och ett nytt kor under 1400-talet. Koret förlängdes ytterligare 1730, då även ett gravkor för ägarna till Ekenäs inrättades under golvet. Kyrkan fick sin nuvarande exteriöra utformning genom att tornet revs 1790 och takformen förändrades i mitten av 1800-talet. Kyrkan är vitputsad och taket täckt av kopparplåt. Ingångar finns på västsidan och via södra korsarmen. Kyrkorummet, som har tillkommit i flera etapper under medeltiden har en senmedeltida prägel med målade valv. Kyrkan restaurerades 1926 under ledning av arkitekt Erik Fant. Socken har varit herrgårdstät, vilket avspeglar sig på kyrkogården som har flera påkostade gravplatser bevarade. Öster om kyrkogården finns en klockbod och ett gravkapell.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets websida.

Utsnitt ur Sveriges Kyrkor. Situationsplan av kyrkan och dess närmaste omgivningar. Uppmätt 1915 av Th. Bergentz.

Kyrkogården har sedan medeltiden vuxit fram runt den medeltida kyrkan. Redan på en arealavmätningsskarta över Örtomta från 1729 finns den rektangulära kyrkogården utritad med en tydlig avgränsning runt kyrkan. Kyrkan är mer centrerad i kyrkogården än idag. Inga öppningar i omgärdningen redovisas. Öster om kyrkan redovisas något som kan tydas som en klockstapel. Sydöst utanför kyrkogården står en bod. Norr om kyrkan och kyrkogården redovisas ytterligare ett område omgärdat av något som tolkas som ett staket. Området har liknande utsträckning som den markering som markerar kyrkbyn på häradskartan 1867-77, med undantag för sträckningen i sydvästra hörnet. På arealavmätningsskartan från 1729 redovisas dock ett område i nordöstra hörnet som markerats med bokstaven B, samma markering som kyrkogården som ligger i kyrkans direkta närhet. Eventuellt har det alltså under 1700-talet funnits ytterligare en kyrkogård norr om kyrkan. Vidare forskning kring detta har inte varit möjlig inom denna inventering, men kanske är det en pestkyrkogård som legat där. På häradsekonomska kartan från 1868-1877 redovisas kyrkogårdens rektangulära form. Även en trädkrans innanför kyrkogårdsmuren redovisas samt en trädsmåling väster om kyrkogården. Den äldre delen av kyrkogården breder ut sig runt kyrkan och omges av en mur av gråsten i kallmur med ingångar i söder och väster. Ingången till kyrkogården är försedd med granitstolpar med smidda järngrindar, sannolikt tillkomna under 1800-talets första hälft. Öster om kyrkogårdsmuren ligger klockboden, som uppfördes 1877 och ersatte en äldre "klockstol". Strax norr därom finns en byggnad, som numer har funktion som gravkapell. Såväl klockboden som gravkapellet byggdes om 1926 efter ritningar av arkitekt Erik Fant.

Han ritade även kyrkogårdens utvidgning mot norr som gestaltades i en klassisk utformning. Den rektangulära kyrkogården omgärdas av en trädkrans. Innanför trädkransen går grusgångar, och från dess långsidor går fyra grusgångar som möts i en rundel som ytterligare markeras av fyra träd. Ett äldre flygfotografi från 1935 visar den äldre kyrkogårdens sydöstra delar. Kyrkogården var då gräsbelagd med enstaka gräsbelagda gravvårdar omgärdade av häckar. Ett fotografi från 1944 visar även det kyrkogårdens sydöstra del som nu har en annan karaktär. Samtliga synliga gravvårdar är gräsbelagda och omgärdade av låga häckar. Den strukturen ändrades under 1980-talet, då kyrkogården gräsbelades och rygghäckar i nordsydlig riktning planterades. Idag finns dock flera högreståndsgrovar med olika typer av omgärdning kvar på Örtomta kyrkogård.

Ingången i söder tillkom 1840 med enkla granitstolpar och vackra, smidda järngrindar smidda av smeden Ölander. Ytterligare grindar har funnits vid porten i väster. Grindarna till den porten tillverkades sannolikt 1821.

Den gamla ringmurens rappning omtalas 1730, alltså bör ringmuren ha varit murad. Dess omtäckning med spån nämns 1679. Å 1821 togs spånen bort och muren jämnades ovanför. Förmodligen revs den i sin helhet 1839, då en omfattande planering av kyrkogården ägde rum. Kyrkogården utvidgades 1862 till nära dubbelt sin storlek.

Klockboden uppfördes 1877 och föregicks av en klockstol byggd av timmer 1801-1802, som enligt N.M Mandelgrens teckning från 1840-talet låg endast 5-6 meter öster om koret. Ursprungligen hade klockorna varit placerade i en klockstapel, vilken omtalas 1694.

1882 hittades en murad grav på den plats där klockstapeln tidigare stod strax öster om koret. På fem kvarters djup (ca 75 cm) hittades en kista av murade täljstensskivor.

Flygfoto från 1935. Bilden är beskuren. Foto i Östergötlands läns museums samlingar.

Foto från 1944 visar kyrkogården från sydö. Foto i Östergötlands läns museums samlingar.

Foto från 2006 visar kyrkogården från sydöst.

Översiktlig beskrivning av vegetation m m- karta

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅRDEN

Kyrkogården består av åtta kvarter: A-H. Kvarter A ligger sydöst om kyrkan och består av gravarna 101-194. Kvarter B ligger sydväst om kyrkan och består av gravarna 111-331. Kvarter C ligger nordväst om kyrkan och består av gravarna 101-317. Kvarter D ligger öster om kyrkan och består av gravarna 121-203. Väster om gravarna 125 och 124 ligger två gravplatser omgärdade av cypresser, dessa gravar har inga gravnummer på gravkartan. I inventeringen är de döpta till ÖLM 1, respektive 2. Kvarter D innehåller även gravar med kvartersbetäckning K med gravarna 1-4. Gravarna ligger i kyrkobyggnadens direkta närhet i söder och öster.

Kvarter E-H ligger i utvidgningen av kyrkogården. Kvarter E ligger i kyrkogårdens sydvästra del och består av gravarna 101-162. Kvarter F ligger i kyrkogårdens sydöstra del och består av gravarna 101-111. I detta kvarter ligger också minneslunden. Kvarter G ligger i kyrkogårdens nordvästra del och utgörs av gravarna 203-314. Kvarter H ligger i kyrkogårdens nordöstra del och består av gravarna 74-206. I rapporten beskrivs kvarteren E- H tillsammans.

Allmän karaktär

Kyrkan och kyrkogården ligger i ett svagt höjdläge som omgärdas av en bogårdsmur och en trädkrans av lindar. På kyrkogårdens östra del står en klockbod och ett gravkapell. Örtomta kyrkas närhet till de tre stora säterierna Ekenäs, Svenneby och Sörby, avspeglas genom de påkostade gravplatserna i sydöst och nordväst över bland annat familjerna Banér, Klingspor och de la Gardie. Dessa områden karaktäriseras av omgärdade gravplatser som ligger tätt intill varandra. Detta i kontrast till övriga gravvårdar på kyrkogården som mestadels står framför rygghäckar i nordsydlig riktning. Norr om kyrkan har kyrkogården under 1900-talet utvidgats, utvidgningen är utformad i en klassicistisk stil.

Omgärdning

Väster: kallmurad stödmur lagd i skift av mindre fältsten, murens norra del är bitvis cementfogad. Murens höjd ca 0,7-1,0 m.

Norr: kallmurad stödmur lagd i skift av mindre fältsten, murens höjd ca 1,0 m.

Öster: kallmurad stödmur, mestadels av granitblock med skolning, klockstapelns sockelmur är integrerad med muren. Murens höjd ca 0,7-1,0 m.

Söder: kallmurad av mestadels kluvna granitblock, flera märken efter bormärken finns. Hörnstenarna är släthuggna i båda hörnen. Flera skolstenar har ramlat ut. I murens östra hörn finns två järnringar lodrätt placerade. Murens höjd är ca 1,0-1,2 m.

Hörnen i kyrkogårdsmuren är omlagda med kvaderhuggna granitblock lagda i skift.

Kyrkogårdens utvidgning i norr: omgärdas av ett enkelt plankstaket, i söder avgränsas kyrkogården av en kraftig slänt som leder upp till den äldre kyrkogårdens norra mur.

Kyrkogårdsmuren i sydväst.

Kyrkogårdsmuren i norr.

Ingångar

Söder: dubbelgrind i järnsmide med konkavt krön och med blåa cirklar som dekor. Slåthuggna granitgrindstolpar med avfasat krön. Grindstolparna är utformade för att gå in i kyrkogårdsmuren.

Väster: öppning i muren, inga grindar. Utvidgningen i norr har en dubbelgrind i samma, men något moderniserat, utförande som i grinden i söder.

Norr: en murad trappa av kalksten belagd med kalkstenskvivor leder ned från den äldre kyrkogården till den yngre. Trappan har svartmålade ledstänger i järn.

Öster: en modern trappa mellan gravkoret och klockboden leder ned mot skolhuset.

Södra grinden, tillverkad 1840 av smeden Ölander.

Dubbelgrind i järnsmede i väster.

Vegetation

Väster: fyra lindar bildar trädkrans.

Norr: två lindar i trädkransen i väst respektive öst. I slänten ned mot utvidgningen i norr växer en rönn. Längre österut växer en häck av syren.

Öster: tre lindar bildar trädkrans.

Söder: sju lindar bildar trädkrans och mellan träden växer tujabuskar. Innanför södra ingången flankeras grusgången av rabatter.

Rygghäckarna löper i nordsydlig riktning och består av måbär?. Vid kyrkans södra vägg vid gravvårdarna K 1-3 står två tujor.

Gångsystem

Gångsystemet som löper från ingångarna i väster, söder och öster går runt kyrkan. En grusgång ansluter till trappan som går ned till utvidgningen i norr. Gångarna är belagda med krossat grus. Gångsystemets struktur är idag densamma som syns från uppmätningsskissen som redovisas i rapporten från 1921 från Sveriges Kyrkor. Tidigare har det även funnits grusgångar som gick längsmed kyrkogårdsmuren vid kvarter A och B.

Gravvårdstyper

Nordöst och sydväst om kyrkan finns i huvudsak högreståndsgrovar med omgärdningar. Gravvårdarna är mestadels av granit eller kalksten. Gravvårdar i form av liggare är vanligt förekommande i samband familjegravarna, inte sällan i svart granit. Omgärdningarna kring dessa gravplatser är antingen gjutjärnsstaket, pollare med en kedja eller en stenram ofta med runda klot i hörnen. Kors i kalksten och marmor förekommer. I kyrkogårdens sydöstra del finns gravvårdar vars stenram tagits bort. I kvarter D finns en något annorlunda gravvård utformad som en liten sarkofag. I kyrkogårdens utvidgning i norr finns enstaka gravvårdar från den s k allmänna linjen. Gravvårdarna är från 1800-talets mitt fram till idag.

Minneslund

Minneslundan anlades under 1990-talet och ligger i kvarter F.

Minneslund.

Byggnader

Klockboden uppfördes 1877 och ersatte en äldre "klockstol". Intill finns en byggnad, som numer har funktion som gravkapell. Byggnaderna byggdes om 1926 av Erik Fant.

Övrigt

Undanställda gravvårdar finns utanför den nya kyrkogårdens omgärdning i väster.

Undanställda gravvårdar.

Undanställt gjutjärnskors.

Kulturhistorisk bedömning

Örtomta kyrka och kyrkogård bildar tillsammans med murar, klockbod, gravkapell, trädkrans, grusgångar och grindar en väl sammanhållen miljö med mycket höga kulturhistoriska värden.

Kyrkan ligger på en markant höjd i det öppna fornlämningsrika sprickdalslandskapet strax norr om den gamla landsvägen från Gistad mot Åtvidaberg. Att Örtomta kyrka ligger nära de tre stora säterierna Ekenäs, Svenneby och Sörby återspeglas på kyrkogården som har flera stora gravplatser för bland annat familjerna de la Gardie, Banér och Klingspor.

Bogårdsmuren hade under 1600-talet huvar av spån, muren benämns också som rappad under 1700-talet. Örtomta kyrkogård planerades om 1839 och smidesgrinden i söder tillverkades 1840. Kyrkogården utvidgades till nära dubbelt sin storlek 1862. Klockboden från 1877 och gravkapellet har mycket höga kulturhistoriska värden, både som enskilda byggnader och som representanter för sin byggnadskategori. De har dessutom ett restaureringshistoriskt värde genom arkitekt Erik Fant som dessutom ansvarade för kyrkans restaurering och utformningen av kyrkogårdens utvidgning i norr.

Träden i trädkransen visar på det parkideal som blev vanligt på landsortskyrkogårdarna framförallt under 1800-talet. Grusgångarna understryker kyrkogårdens struktur med olika karaktär på olika delar.

De påkostade grusgravplatserna ligger sydväst och nordöst om kyrkan och har omgärdningar i form av gjutjärnstaket, pollare med kedja eller stenram, ofta med stenklot i omgärdningens hörn. Dessa områden karaktäriseras av omgärdade gravplatser som ligger tätt intill varandra. Detta i kontrast till övriga gravvårdar på kyrkogården som mestadels står framför rygghäckar i nordsydlig riktning. Till de mer påkostade gravvårdarna hör bl a en urna på kolonn från 1840-talet. Till de omgärdade familjegravarna hör en beläggning med grus. Det är ett gravskick som varit mycket vanligt åtminstone från mitten av 1800-talet.

Titlar på gravvårdar säger en del om näringsliv och social struktur i en socken. I Örtomta är det ovanligt många adliga titlar så som friherrar och grevar och dessutom titlar med militär anknytning samt sju nämndemän. Gravvårdar med titlar som hemmansägare/lantbrukare och titlar med anknytning till hantverksyrken förekommer.

Utvidgningen i norr som planerades av arkitekt Erik Fant 1926 utformades i tidens klassicistiska anda. Kyrkogården delas in i kvarter av grusgångar som bildar ett kors. Den arkitektoniska upplevelsen förstärks av en tät trädkrans, fyra popplar som markerar rundeln i korsets mitt samt den breda kalkstenstrappa som leder upp till den äldre kyrkogården. Utvidgningens välplanerade utformning har stora kulturhistoriska värden Kyrkogården har enskilda gravvårdar från den tidigare allmänna linjen. Under mer än 150 år, fram till mitten av 1960-talet, hade man s k linjegravar eller allmänna linjen på kyrkogårdarna. Där begravdes de avlidna en och en radvis och åtminstone från mitten av 1800-talet övergick det till att bli en begravningsform för dem som inte kunde eller ville köpa en gravplats. Det är viktigt att bevara linjegravvårdar så att det går att följa gravläggningsordningen.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kvarter A

Kvarteret omfattar gravplats nr A 101-194 och ligger söder och sydväst om kyrkan. Väster om kvarteret utanför kyrkogården ligger församlingshemmet och söder om kvarteret går landsvägen med villabebyggelse på andra sidan. Öster om kvarteret ligger kvarter B och i norr finns kyrkan

Allmän karaktär

Kvarteret domineras i väster av de stora gravplatserna för familjerna Banér och Klingspor. Här finns även många andra omgärdade grusbelagda gravar. I kvarterets östra del växer två rygghäckar i nordsydlig riktning, i öster är också gravvårdarna av lite enklare karaktär.

Kvarter A från öster.

Omgärdning

Kyrkogårdsmuren avgränsar kvarteret i väster och söder.

Ingångar

Norr om kvarteret ligger kyrkogårdens västra ingång och öster om kvarteret ligger kyrkogårdens södra ingång.

Vegetation

Kvarteret omgärdas i väster och söder av kyrkogårdens trädkrans. I söder mellan träden växer tujabuskar. Tujor finns även vid enskilda gravvårdar. I kvarterets östliga del är marken

bevuxen med gräs och två rygghäckar, troligen måbär, växer i nordsydlig riktning i kvarterets östra del.

Gångsystem

Det finns inget gångsystem inne i kvarteret. Grusgångarna från västra och södra ingångarna avgränsar kvarteret mot norr och öster.

Gravvårdstyper

I väster finns flera omgärdade grusgravar över bland annat familjerna Banér och Klingspor. Gravplatsernas omgärdningstyper är stenram, gjutjärnsstaket eller omgärdning med pollare med kedja. Gravvårdar av granit är vanligt. Vid familjegravarna finns liggare av svart granit och kors av kalksten. Ju längre österut i kvarteret man kommer är gravvårdarna enklare. De saknar omgärdning och står framför rygghäckar.

Gravvårdar med olika typer av omgärdning i kvarter A.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Enskilda gravvårdar har ett högt kulturhistoriskt värde. De stora gravplatserna i kvarterets västra del har flera olika typer av omgärdningar. Dessa gravplatser är ett bra exempel på hur högreståndspersoner valt att utforma sina viloplats, näst intill monumentalt. Grustäckningen är mycket typisk för dessa påkostade gravar.

Kvarter B

Kvarteret omfattar gravplats nr B 111-311 och ligger söder och sydöst om kyrkan. Söder om kvarteret, utanför kyrkogårdsmuren, ligger landsvägen med villabebyggelse på andra sidan. Öster om kvarteret står klockboden och gravkapellet. Norr om kvarteret ligger kvarter D och inordväst ligger kyrkan.

Allmän karaktär

Kvarteret karaktäriseras av rygghäckar i nordsydlig riktning. I sydöstra hörnet dominerar en gjutjärnsomgärdad gravvård för familjen Koskull.

Kvarter B från väster.

Omgärdning

Kyrkogårdsmuren avgränsar kvarteret i söder och öster.

Ingångar

Sydväst i kvarteret finns kyrkogårdens södra ingång. I öster finns ytterligare en ingång mellan klockboden och gravkapellet.

Vegetation

Kvarteret omgärdas i söder och öster av kyrkogårdens trädkrans. Mellan träden i söder växer tujabuskar. Rygghäckar, troligen måbär, växer i nordsydlig riktning i kvarteret.

Gångsystem

Det finns inget gångsystem inne i kvarteret. Grusgångarna från södra och östra ingångarna avgränsar kvarteret mot norr och väster.

Gravvårdstyper

Centralt i kvarteret står en gravvård i form av en obelisk, gravvården omgärdas av ett gjutjärnsstaket. Enstaka gravvårdar finns kvar vars stenram tagits bort. Kvarteret har annars många gravvårdar från 1940-60-talet.

Gjutjärnsomgärdad gravvård.

Gravvård vars stenram är borttagen.

Byggnader

-

Övrigt

Inom kvarter B finns det flera gravvårdar som är kraftigt mossbevuxna.

Kulturhistorisk bedömning

Enskilda gravvårdar har ett högt kulturhistoriskt värde. Den centralt placerade gravvården med gjutjärnsstaket samt rygghäckarna som löper i nordsydlig riktning är karaktärsskapande för hela kvarteret.

Kvarter C

Kvarteret omfattar gravplats nr C 101-317 och ligger väster och nordväst om kyrkan. Väster om kvarteret, utanför kyrkogården, ligger församlingshemmet. Norr om kvarteret nedanför en slänt ligger kvarter E. Öster om kvarteret finns kyrkan och kvarter D.

Allmän karaktär

Kvarteret karaktäriseras av rygghäckar i nordsydlig riktning. Flera gravplatser är omgärdade med stenram. Här är de dock belagda med gräs istället för grus.

Omgärdning

Kyrkogårdsmuren avgränsar kvarteret i väster och norr.

Ingångar

Sydväst i kvarteret finns kyrkogårdens västra ingång.

Vegetation

Trädkransen i form av lindar löper längsmed kvarterets västra utbredning. Rygghäckar växer i nordsydlig riktning.

Gångsystem

Inom kvarteret finns inget gångsystem. Kyrkogårdens övriga gångsystem angränsar till kvarteret i söder.

Gravvårdstyper

Inom kvarteret finns flera olika typer gravvårdar från 1800-talets slut fram till 2000-talet. Kvarteret karaktäriseras av den mängd olika gravvårdar som finns. Flera olika typer av kors varav några är uppförda under de två senaste decennierna. I kvarterets södra del finns en gravvård i form av en sarkofag. Det finns även flera gravvårdar av svart granit. Området har även gravvårdar med stenomgärdning, här är de dock inte grusbelagda utan beväxta med gräs.

Gravvård omgärdad av en stenram.

Gravvård i form av en sarkofag.

Gravvård i form av ett kors, rest 1989.

Gravvård i form av ett kors, rest 2003.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Inom kvarteret finns flera gravvårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde. Kvarteret har gravvårdar från 1800-talets slut fram till 2000-talet. Detta gör också att det finns en mängd olika typer av gravvårdar på en relativt begränsad yta. Kvarteret har ett högt pedagogiskt värde, då man kan se många olika typer av gravvårdar.

Kvarter D, K

Kvarteret omfattar gravplats nr D 121-203 och ligger öster och nordöst om kyrkan. Väster om kvarteret finns kyrkan och kvarter C. Öster om kvarteret står gravkapellet och klockboden och norr om kvarteret ligger kvarter F. Väster om gravarna 125 och 124 ligger två gravplatser omgärdade av tuja. Dessa gravar har inget gravnummer på gravkartan och i inventeringen är de döpta till ÖLM 1, respektive 2. Kvarter D innehåller även gravar med kvartersbeteckning K med gravarna 1-4. Gravarna ligger i kyrkobyggnadens direkta närhet i söder och öster.

Allmän karaktär

Kvarteret domineras av omgärdade grusgravar över högreståndspersoner.

Kvarter D från väster.

Omgärdning

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmuren i norr och öster.

Ingångar

-

Vegetation

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdens trädkrans i norr och öster och i norr växer en syrenhäck. Väster i kvarteret växer flera rygghäckar. Gravvård ÖLM 1-2 omgärdas av en tujahäck.

Gångsystem

I kvarteret finns inget gångsystem. Kvarteret avgränsas i söder och väster av kyrkogårdens övriga gångsystem.

Gravvårdstyper

Kvarteret domineras av gravvårdar över högreståndspersoner. Vid kyrkans östra gavel står en gravvård i form av en kolonn på ett fundament och gravvården kröns av en urna. Söder om kyrkan finns två stora liggare och en tidstypisk kalkstensvård från 1830-talet. Övriga gravplatser karaktäriseras av grusbelagda gravar med stenram eller gjutjärnsstaket.

Kvarter D, Koskull.

Kvarter D, de la Gardie

Kvarter K, nr 1-3.

Kvarter K, nr 4.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret har flera gravvårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde. I kvarterets västra del finns endast omgärdade gravvårdar antingen med häck, pollare med kedja, gjutjärnsstaket eller stenram i kalksten eller granit med stenklot i hörnen. Dessa gravvårdar har ett högt miljöskapande-, personhistorisk- och lokalthistoriskt värde. De är också goda representanter för hur högreståndsgravvårdar utformades och vilka material som användes under 1800-talets slut och 1900-talets början.

Kvarter E, F, G, H

Kvarteren omfattar gravplats nr E 101-161, F 101-120, G 203-314 och H 74-161 och utgör den utvidgade delen norr om den äldre kyrkogården. Utanför omgärdningen ligger jordbruksmark i norr och i väster finns arbetsytor för kyrkogårdens personal samt undanställda gravvårdar

Allmän karaktär

Utvidgningen i norr, som planerades 1926 av arkitekt Erik Fant, utformades helt i tidens klassicistiska anda. Utvidgningen ligger ca 5 meter lägre än den äldre kyrkogården. Utvidgningen har en öppen karaktär som på ett naturligt sätt genom grusgångarnas utformning bildar fyra kvarter. Kyrkogården har en centralt placerad grusrundel som omgärdas av fyra popplar. Från rundeln går grusgångar i fyra väderstreck och på det sättet delas kyrkogården in i fyra naturliga kvarter. Tidigare har även grusgångar funnits i kyrkogårdens ytterkanter innanför trädkransen.

Utvidgningen av Örtomta kyrkogård.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas i norr, väster och öster av ett enkelt trästaket, som idag är mycket skadat och i stort behov av reparation. Mot söder avgränsas kyrkogården av den slänt som vetter upp mot den äldre kyrkogården.

Ingångar

Väster: dubbelgrind järn, liknande utförande som grinden i söder vid gamla kyrkogården, grindstolpar av släthuggen granit.

Öster: öppning i staketet.

Söder: trappa leder upp mot den äldre kyrkogården. Trappan är murad av kalksten, sättstegen är av kalkstensskivor. Ledstång av järn.

Vegetation

Tio lindar i trädkransen. I kyrkogårdens mitt står fyra popplar. I anslutning till minneslunden som till viss del omgärdas av en tujahäck står tre björkar. I minneslunden står ett träd (gullregn?).

Gångsystem

Grusgångar bildar ett kors. På ett äldre fotografi från 1935 syns även en grusgång strax innanför kyrkogårdens omgärdning i norr. Sannolikt har en grusgång omgärdat hela kyrkogården. Grusgångarna är idag belagda med natur- och krossat grus.

Gravvårdstyper

Här finns gravvårdar från 1930-talet och framåt, några enstaka gravvårdar finns som kan ha ingått i den s.k. allmänna linjen.

Byggnader

-

Övrigt

Minneslunden anlades under 1990-talet och omgärdas av en tujahäck och en stensättning. Minneslunden är delvis stenlagd med gatsten med plats för ljus och vaser.

Kulturhistorisk bedömning

Utvidgningen i norr som planerades av arkitekt Erik Fant 1926 utformades i tidens klassicistiska anda. Kyrkogården delas in i kvarter av grusgångar som bildar ett kors. Den arkitektoniska upplevelsen förstärks av en tät trädkrans, fyra popplar som markerar rundeln i korsets mitt samt den breda kalkstenstrappa som leder upp till den äldre kyrkogården. Utvidgningens välplanerade utformning har stora kulturhistoriska värden. Kyrkogården har enskilda gravvårdar från den tidigare allmänna linjen. Under mer än 150 år, fram till mitten av 1960-talet, hade man s k linjegravar eller allmänna linjen på kyrkogårdarna. Där begravdes de avlidna en och en radvis och åtminstone från mitten av 1800-talet övergick det till att bli en begravningsform för dem som inte kunde eller ville köpa en gravplats. Det är viktigt att bevara linjegravvårdar så att det går att följa gravläggningsordningen.

Källor:

- Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering del 1-3, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor 2004.
- Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
- Faksimilutgåva 1993.
- Hansson, Hans-Erik m fl. Vård av gravstenar. Riksantikvarieämbetet. 2002.
- Kulturhistorisk inventering av kyrkor och kyrkomiljöer utförd av Östergötlands länsmuseum 2003-
- Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
- Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering. Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
- Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
- Sveriges Kyrkor. Kyrkor i Bankekinds härad, Norra delen II, utarbetat av Andreas Lindblom. Utg. Av Sigurd Curman och Johnny Roosval. Sthlm 1921.
- Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen Stockholm 1855.
- Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.
- Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
- Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817. Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.
- Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv.
- Curman S. Roosval J. Sveriges kyrkor. Kyrkor i Bankekinds härad. 1921.

www.lantmateriet.se. Lantmäterikartor från 1729. Häradskarta från 1868-77

www.ostergotlandslansmuseum.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen ”onumr. S om 042”. Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer.

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen ”granit” används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

Utvärderings karta

Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse är markerade med X.

Gravvårdar med omgärdning är markerade med en fyrkant.

